

Németh Ákos
AZ „ÖTÁGÚ SÍP” FÉL SÍPJA:
MAGYAR IRODALMI ÉLET ÉS KULTÚRAKÖZVETÍTÉSI
TÖREKVÉSEK HORVÁTORSZÁGBAN¹

Absztrakt

Tanulmányomban az anyanyelvi irodalmi műveltség szerepét vizsgálom a horvátországi magyarság azonosságtudatának megőrzésében. Ennek során először a mai Horvátország területének magyar irodalmi hagyományait tekintem át, majd a magyar anyanyelv és a magyar identitás közötti kapcsolatot vizsgálom statisztikai adatokra támaszkodva a drávaszögi magyarság vonatkozásában. Feltételezésem szerint a magyar anyanyelvű irodalmi művelődés lehetőségei alapvető hatást gyakorolnak a magyarságtudat megőrzésére, ezért áttekintem a horvátországi magyarság fontosabb irodalmi-kulturális intézményeit, melyek kulcsfontosságú jelentőséggel bírnak az anyanyelvi szocializáció szempontjából. Végül az irodalom és a közösség kapcsolatának új lehetőségeit igyekszem körvonalazni a digitalizáció korában, amellet érvelve, hogy a globális kommunikáció új médiumai eltörlik a helyi illetve regionális identitások megélésének fizikai korlátait.

Kulcsszavak: horvátországi magyarság; irodalmi műveltség; regionális identitás

Bevezetés

Illyés Gyula nem véletlenül hasonlította összehangolatlan ötágú sípához a magyar irodalmat (Illyés, 1971), hiszen a hajdan egységet alkotó magyar szellemi élet Trianon és a XX. század hányattatásai során részekre szakadt. Az anyaország mellett az utódállamok magyarsága (Erdély, Felvidék, Délvidék) és a nyugati emigráció által közösen birtokolt kulturális örökség alkotja azt a virtuális teret, melyet a költő verscímében a Haza, a magasban metaforával jelölt. A határon túli magyar kulturális élet azonban a század utolsó évtizedében tovább tagolódott: Jugoszlávia felbomlásával a vajdasági magyarság szerbiai tömbje mellett a szlovéniai Muravidék, valamint a horvátországi Szlavónia és Drávaszög magyar nemzetiségű lakossága más-más állam fennhatósága alá került. A mai horvátországi magyar irodalom tehát csak egy 'fél sípja' (vagy harmada) a Délvidék magyar irodalmának. Tanulmányomban annak vizsgálatára vállalkozom, hogy a XXI. század átalakuló média-környezetében megjelenő anyanyelvű irodalmi műveltség milyen szerepet játszhat a határon túli magyarság, illetve ezen belül a Horvátország területén élő magyarok azonosságtudatának megőrzésében.

¹ A tanulmány a Nemzeti Művelődési Intézet által koordinált 2024. évi Közművelődési Tudományos Kutatási Program keretében, A közösségi művelődés formái és funkciói a magyarságtudat megőrzésében a horvátországi Drávaszögben című tanszéki pályázat (PTE BTK HFMI MTT) részeként készült.

Magyar irodalmi műveltség és identitás a horvátországi Drávaszögben

Az Illyés által említett sípok „nemcsak külön-külön, de más és másként is szól”-nak (Illyés, 1971, p. 267), hiszen a közös örökség mellett más-más lokális-regionális hagyományok, illetve az utódállamok más-más (kultúr)politikai tényezői formálták őket.

A történeti földrajz régió fogalma Robin Butlin meghatározása szerint olyan „osztályozási és gyakorlati eszköz, mely a változó közösségek közös kulturális, gazdasági vonásait különböző célokra és időpontokra jellemzi és azonosítja, mind helyi, mind szélesebb térbeli kontextusban” (Butlin, 1990, p. 2). A brit társadalomtudós vélekedése szerint Nyugat-Európa országaiban a 18. század végétől a modernizáló gazdasági-bürokratikus centrumok egységesítő törekvéseivel szemben erősödtek fel a regionális identitások. Ezek egyik legfontosabb kifejezőjének az irodalom bizonyult, mely egy-egy tájegységet a rá jellemző életformákkal, szokásokkal, értékrendekkel, helyi hagyományokkal együtt képes megjeleníteni. A regionális identitás versben, szépprózában, esszében tovább élő – vagy újból életre keltett – elemei a múltat a jelennel kötik össze, azonosulási lehetőséget kínálva a jövő embere számára is.

Szerb Antal *Magyar irodalomtörténetének* záró fejezetében már az 1930-as években megállapította, hogy az önálló magyar kulturális hagyományok megléte, valamint a potenciális olvasóközönség politikai, társadalmi, gazdasági helyzete jelenti a két legfontosabb tényezőt, mely Trianon után a határon túli régiók magyar szellemi életének alakulását meghatározta (Szerb, n.d.). Szerb a délvidéki magyar irodalmi élet korabeli alacsony szervezettségét azzal indokolta, mivel a történelmi Magyarország déli területei hagyományosan nem alkottak a Dunántúlhoz, az Alföldhöz, Erdélyhez vagy Felső-Magyarországhoz hasonló összefüggő kulturális teret (Szerb, n.d.). Bori Imre néhány évtizeddel később ezzel egybehangzóan mutatott rá a jugoszláviai magyar irodalom területi határainak mintegy véletlenszerű alakulására: „a békeszerződések kijelölte határok [...] a jugoszláviai magyar irodalom határait is jelentették, meghatározva azokat a területeket, amelyeken a magyar szellemi élet Jugoszláviában kifejtheti hatását, ahonnan olvasóközönségét és tehetős alkotóit várhatja” (Bori, 1975, p. 87). E körbe tartozott Kosztolányi Dezső szülőföldje, az Alföldhöz kapcsolódó kevert népességű „beteg, boros, bús, lomha Bácska” (Kosztolányi, 1940, p. 65), a Horvát-Szlavónország részét alkotó Szlavónia, valamint a Drávaszög, mely Baranya vármegye délkeleti sarkát képezte egykor, s hagyományai – a Muravidékhez hasonlóan – a Dunántúlhoz kapcsolták. Ezen a többnemzetiségű, sokféle identitást felvonultató területen bontakozott ki a délszláv állam magyar nyelvű irodalmi élete a maga szerzőivel és intézményeivel az elkövetkező évtizedekben. Az 1991-ben kirobbant délszláv háború és a Baranyai háromszög évekig tartó szerb megszállása azonban újabb törést okozott. A horvátországi magyarság a háborús cselekmények és a nyomukban járó tömeges kivándorlás mellett az egykori Jugoszlávia magyar nyelvű kulturális intézményrendszerének széthullását és a legfontosabb intézmények elvesztését is megsínylette. A délvidéki magyarság legrangosabb napilapjának számító újvidéki *Magyar Szó* (1944-), a *Híd* (1945-) és az *Új Symposion* (1965–1992) folyóirat, a szépirodalmi művek kiadásában élen járó Forum Könyvkiadó (1957-), valamint a szabadkai magyar Népszínház (1945-) ugyanis egyaránt a szerbiai Vajdaságban működött.

A szellemi élet folyamatosságának hiánya, valamint a megszakítottság időről-időre visszatérő tapasztalatai indokolhatják Kontra Ferenc megállapítását, mely szerint szerves folytonosságot képező horvátországi magyar irodalom helyett ma is célszerűbb inkább Horvátország magyar irodalmáról beszélni, a tér-idő-cselekmény egymást feltételező hármas egységének összefüggésében (Kontra, 2011). A Drávaszög sokfelé ágazó irodalmi hagyományai azonban így is gazdag történeti metszetet nyújtanak. A tájegységhez kapcsolódó legelső magyar nyelvű írásos emlék a laskói születésű Laskói Demeter ferences szerzetes 1433-ból származó verses imája, mely az *Ómagyar Mária-síralom* után a második legrégebbi verses emléke a magyar irodalomnak (Kontra, 2011). De a XVI. században már kolostori iskolát működtető, mezővárosi rangot viselő településhez (Lábadi, 2012) kapcsolódik egy másik ferences hittudós, Laskai Osvát (1450?–1511) születése is, aki a latin nyelvű prédikációirodalom európai hírví képviselője volt. A reformáció korában hét éven át itt működött az első magyar hitvitázó dráma szerzője, a jeles prédikátor Sztárai Mihály (1520?–1575). A magyar barokk elbeszélő költészet terén Kákonyi Péter (XVI. sz.) hercegyszőlősi református lelkész, míg a korai barokk egyházi prózában a *Megtérése históriáját* (1632–34) papírra vető vörösmarti születésű Veresmarti Mihály (1572–1645) alkotott maradandót. A romantika és a reformkor idején a drávaszögi Lőcs község szülötte, Balogh István (1790–1873) színész, színigazgató, drámaíró és -fordító Molière drámáinak első magyar nyelvű tolmácsolójaként írta be nevét a magyar színháztörténetbe, míg az 1848 utáni időkben a laskói Ács fivérek kerültek a történelem lapjaira. Ács Gedeon (1819–1887) Kossuth Lajos tábori lelkésze volt, aki az emigrációba is követte a nagy államférfit, naplójában rögzítve külföldi élményeit. Öccse, Zsigmond (1824–1898) műfordító, tanár, lelkész ezalatt Arany János tanártársa volt a nagykőrösi gimnáziumban. Hazatérve mindketten jelentős könyvtárat hagytak közösségükre, illetve az idősebb testvér iskolaépítőként és a csúzai Polgári Olvasóegylet alapító elnökeként (1882) is a drávaszögi magyar nyelvű közművelődést szolgálta (Kontra, 2011; Lábadi, 1994). A századfordulón a katolikus papköltő és novellista Neumayer Újlaki Kornél Dezső (1866–1925) hívta fel az országos irodalmi nyilvánosság figyelmét szülőföldjére *A Karassó mellől* (1897, 1903) című novelláskötetével. Míg a XX. század második felében Baranyai Júlia (1906–1982) író, pedagógus, művelődéstörténész szerzett elévülhetetlen érdemeket a Drávaszög magyar nyelvű művelődésének előmozdítása terén. A Dél-Baranya első helytörténeti múzeumát alapító vörösmarti szerző eredetileg a *Magyar Szó* mellékletében publikálta esszéit, melyekből az azóta három kiadást megért *Vízbe vesző nyomokon: Fejezetek a Drávaszög történetéből* (1976, 1977, 2004) című kötetét összeállította. A horvát függetlenség kivívása utáni időszak legjelentősebb drávaszögi kötődésű magyar szerzői között meg kell említeni Dunai N. János (1928–2008) újságíró-szerkesztőt és emlékirót, Németh István (1930–2019) író-publicistát, Pataky András (1932–2013) tanár és helytörténész prózaíró, Baranyai B. István (1940–2009) író-költőt és irodalomtörténészt, az *Új Symposion* alapító főszerkesztőjét, valamint Dudás Károly (1947) író-publicista szerkesztőt, Csörgits József (1948) költőt, Kalapis Rókus (1958) író-műfordítót és szerkesztőt, Kontra Ferenc (1958) költő-író műfordítót, Apró István (1960) prózaíró, illetve Heic Beáta (1984) és Tatai Igor (1988) költőt (Kontra, 2011).

A keletről a Duna, délről pedig a Dráva folyó által határolt terület lakossága a honfoglalástól a török hódoltság koráig homogén magyar etnikumú volt, összeköttetésben az Ormánység és Szlavónia magyarlakta területeivel (Lábadi, 2008). A szláv népcsoportok bevándorlása csak a XVI–XVII. században vált jelentőssé, melyet a török kiűzése után a XVIII. században német telepesek megjelenése követett. A magyarság lélekszámának csökkenése a török kortól napjainkig folyamatos, ami egyszersmind a magyar nyelvű művelődés iránt igény lassú visszaszorulását is eredményezte. *„Míg Sztárai Mihály a XVI. században nagy reményekkel érkezett és tért vissza a városi rangú Laskóra, addig Ács Gedeon a szabadságharc után már tisztában volt azzal, hogy az isten háta mögött él, ehhez képest a XX. századi horvátországi magyar értelmiségiek megtapasztalták, hogy van annál még hátrább is”* – állapítja meg nem kevés rezignációval Kontra Ferenc a délszláv ország magyar irodalmát áttekintő könyvének bevezetőjében (Kontra, 2011, p. 8). 1910-ben a mai Horvátország területén mintegy 70.000 fő vallotta magát magyarnak, a már ekkor is vegyes etnikumú Drávaszögben pedig tizenhárom magyar többségű települést tartottak nyilván (Bellye, Csúza, Hercegszőlős, Karancs, Kiskőszeg, Kopács, Kő, Laskó, Nagybodolya, Sepse, Újbezdán, Várdaróc, Vörösmart), ami 1981-re kilencre apadt (Lábadi, 2008). A második világháború alatt és után mintegy hétezer magyar nemzetiségű lakos hagyta el Jugoszláviát (Lábadi, 2008), a délszláv háború újabb kataklizmája pedig a horvátországi magyarság további jelentős, 25,77%-os csökkenését eredményezte. A 2001-es népszámlálás adatai szerint ekkor már csak 16.595 fő volt a magyar nemzetiségűek száma Horvátországban, ami a békés asszimiláció évei alatt 2021-ig 10.315 főre csökkent (Republika Hrvatska Državni zavod za statistiku, n.d.). A magyar anyanyelvűek számának visszaesése ugyanakkor ennél is jelentősebb mértéket öltött: Lábadi Károly a 2001-es népszámlálás adatai alapján országosan 23,7%-ra becsülte az anyanyelvüket vesztett magyar identitásúak arányát. Ezen belül Eszék-Baranya megyében 15%, míg a többi kontinentális megyében 42,5% volt a két érték közti különbség (Lábadi, 2008). A 2021-es népszámlálás adatai alapján megállapítható, hogy ma már országosan a magyaroknak csak bő kétharmada magyar anyanyelvű (10.315-ből 7.218 fő). A szórvány magyarság lakta megyékben pedig a korábbiaknál is drámaibb méreteket öltött a nyelvvesztés: a negatív példát e tekintetben a szlavóniai Bjelovar-Bilogora megye jelentheti, ahol 633-ból mindössze 115 fő, azaz a magukat magyar nemzetiségűnek vallók kevesebb, mint ötöde (!) beszéli anyanyelveként a magyart. De a homogén nyelvi környezetnek tekinthető Drávaszöveget magában foglaló Eszék-Baranya megyében is romlott a helyzet, már itt is az egynegyedek közelíti a nyelvvesztők aránya (6.059 magyar nemzetiségű lakosból csak 4.670 fő vallotta magát magyar anyanyelvűnek) (Republika Hrvatska Državni zavod za statistiku, n.d.).

1. táblázat: A magyar nemzetiségű és magyar anyanyelvű lakosság számának változása Horvátországban a 2001-es és a 2021-es népszámlálás adatai alapján

Terület	Magyar nemzetiségű (2001)	Magyar anyanyelvű (2001)	Magyar nemzetiségű (2021)	Magyar anyanyelvű (2021)	Különb-ség (2001)	Különb-ség (2021)
Eszék-Baranya megye	9784 fő	8307 fő	6059 fő	4670 fő	-1477 fő	-1389 fő
Többi kontinentalis megye	5251 fő	3015 fő	3157 fő	1646 fő	-2236 fő	-1511 fő
Tenger-melléki megyék	1560 fő	1328 fő	1099 fő	902 fő	-232 fő	-197 fő
Összesen	16 595 fő	12 650 fő	10 315 fő	7218 fő	-3945 fő	-3097 fő

Forrás: szerző saját szerkesztése

Mindez azt a törvényszerűséget jelzi, hogy a horvátországi magyar etnikai közösségek eróziója jellemzően a magyart anyanyelvükként beszélők számának csökkenésével veszi kezdetét. Ebben a helyzetben a Lábadi Károly által hangsúlyozott család, anyanyelvű iskola és hitélet (Lábadi, 2008) mellett a magyar nyelvű művelődés, ezen belül az identitás elemeit a nyelv útján tovább örökítő irodalom intézményrendszerének szerepe kulcsfontosságú a magyar nyelvű közönség újabb nemzedékeinek felnevelése és megtartása szempontjából. Hiszen okkal feltételezhető, hogy az anyanyelvű irodalmi műveltség megőrzése – vagy újjáélesztése – a magyar identitás megőrzését is jelenti egyszersmind.

A horvátországi magyarság irodalmi-kulturális intézményrendszere

Deterding, Az irodalmi és művészeti alkotások társadalmi befogadása leginkább egy kommunikációs folyamatként képzelhető el, melynek során a kulturális intézmények biztosítják a nyilvánosság színtereit, ahol az alkotók és befogadók közötti információcsere lehetővé válik. Thimár Attila megfogalmazása szerint:

„Intézménynek tekinthető mindaz, ami a benne foglalt bármely, sőt akár az összes tag, illetve egység megváltozása esetén is folytatni tudja a felderíthető szabályok szerinti működését, azaz folytatni tudja a társadalommal folyó kommunikációban önmaga számára kijelölt funkcióját és az ehhez a funkcióhoz rendelt reprezentációt.” (Thimár, 2001, p. 91)

Az irodalom legfontosabb intézményei közé sorolhatók az irodalmi társaságok és szervezetek, a folyóiratok, a könyvkiadók, a mecénatúra intézményei (finanszírozók, díjak), valamint az irodalmi élet jeles napjai (Balajthy, Bódi & Szirák, 2021). A kezdetben még párhuzamosan létező intézmények az irodalmi élet fejlődése során rendszert alkotnak,

mely előbb-utóbb teljes egészében lefed egy földrajzi-kulturális egységet, s a színre lépő új szereplőknek is hozzá képest kell kijelölniük saját helyüket és szerepüket (Thimár, 2001).

Pierre Bourdieu állítása szerint az irodalom összekapcsolódó intézményei a szerzőkkel és befogadókkal együtt a szellemi élet egyfajta mikrokozmoszait hozzák létre a modern társadalmakban, melyeket a francia szociológus irodalmi mezőknek nevez (Bourdieu, 2003). A saját hatalmi viszonyaik és belső törvényszerűségeik alapján működő mezők legfőbb tulajdonsága az autonómia, ami a gazdasági és politikai hatalmak befolyásától való minél nagyobb mértékű függetlenségüknek köszönhető. Optimális esetben „[a] mező megtöri ezeket a hatásokat, mint a prizma a fényt” (Bourdieu, 2003, p. 178), ahogy a szerző fogalmaz.

A XX. század során az egyes európai országok etnikai-nyelvi kisebbségei is létrehozták a maguk irodalmi intézményrendszereit, esetükben azonban az egyes intézmények általában tágabb kulturális-közösségi funkciókkal kapcsolódtak össze. A Kárpát-medence illetve Kelet-Közép-Európa kisebbségi irodalmi hálózatai ezen felül jellemzően az etnikai kisebbségek nyelvhasználatát sújtó korlátozások megszűnése után sem tudtak az autonómia bourdieu-i metaforában szereplő fokára emelkedni, hiszen a potenciális olvasóközönség szűk köre és anyagi korlátai továbbra is megmaradtak. E tényezők pedig nélkülözhetlenné teszik a gazdaság és politika szereplőinek aktív kultúrapártoló tevékenységét.

A délvidéki magyarság kulturális életébe azonban ennél jóval drasztikusabb módon avatkozott bele a politika a XX. század utolsó évtizedében, hiszen a délszláv polgárháború épp ezt az intézményrendszert rombolta le. A magyarság szellemi életének fennmaradását biztosító oktatási rendszer széthullott, az egyházi élet visszaszorult, a folyóiratok, közművelődési szervezetek megszűntek, vagy tevékenységük korlátozására kényszerültek. 1993-ban a Horvátországi Magyarok Szövetsége is feloszlott (Mák, 1997).

A horvátországi magyar értelmiségnek az 1990-es évek második felétől nyílt lehetősége a lerombolt – illetve teljes egészét soha nem is alkotó – irodalmi-kulturális intézményrendszer újjáépítésére. Az azóta eltelt bő két évtized során alakultak ki azok az intézményes keretek, melyek az anyanyelvű művelődés lehetőségeit a mai napig meghatározzák.

Kisebbségi érdekképviselői szervezetek

A Horvátországi Magyarok Szövetsége (HMSZ, 1949–1993) a háború előtt a horvátországi magyarok egyetlen legitim országos érdekképviselői szerve volt, mely művelődési rendezvények szervezésével, évkönyvek, tankönyvek kiadásával, illetve különböző kulturális tevékenységek koordinációjával foglalkozott (Lábadi, 2008). A mai Horvátország legfontosabb országos hatáskörű magyar érdekképviselői szerve az 1993-ban alapított Horvátországi Magyarok Demokratikus Közössége (HMDK), melynek tagszervezetei között számos vidéki kultúregyesület található Szlavóniában és a Drávaszögben egyaránt (Horvátországi Magyarok Demokratikus Közössége, n.d.). A HMDK művelődéspolitikai törekvéseivel elégedetlen magyar szervezetek 1998-ban megalakították a Magyar Egyesületek Szövetségét (MESZ), melyhez tizennyolc egyesület csatlakozott (Lábadi, 2008). A két ernyő-

szervezet az ezredforduló évei óta egymással párhuzamos (és egymással rivalizáló) intézmények (lapok, folyóiratok, kulturális intézmények) hálózatát hozta létre, s az országos kisebbségi választások eredményei alapján egy ideig felváltva képviselte a horvátországi magyarságot a zágrábi parlamentben és a Horvát Köztársaság Kisebbségi Tanácsában (Kriják, 2017).

Országos kulturális szervezetek

Horvátország legfontosabb magyar nyelv és kultúra ápolásáért felelős költségvetési intézménye a Horvátországi Magyar Oktatási és Művelődési Központ (HMOMK), melyet 1999. szeptember 28-án nyitott meg Göncz Árpád magyar köztársasági elnök és Zlatko Matesa horvát miniszterelnök Eszéken. A Magyar Központ alaptevékenysége a horvátországi magyar tanulók anyanyelvű oktatása-nevelése óvodai, általános iskolai és középiskolai szinten. Fenntartója a horvát állam, az intézmény igazgatóját az oktatási miniszter nevezi ki (Kriják, 2017). Az intézmény több mint 7400 kötetet és 187 audiovizuális eszközt magában foglaló jelentős magyar nyelvű könyvtárral rendelkezik (Horvátországi Magyar Oktatási és Művelődési Központ Könyvtára, n.d. a). A horvátországi jogszabályok értelmében többek között közművelődési feladatokat is elláthat, de a Magyar Központ ilyen irányú szerepvállalásának személyi és anyagi korlátai is vannak (Kriják, 2017). Az intézmény pedagógusainak irodalmi közösségfejlesztés iránti elkötelezettségét jelzi a magyar kultúra napja alkalmából 2016 óta minden évben meghirdetett KÉP/ÍRÁS irodalmi esszépályázat a közoktatásban tanuló korosztályok tagjai számára (Horvátországi Magyar Oktatási és Művelődési Központ Könyvtára, n.d. b).

A horvát és a magyar kormány együttműködésének keretében, tízéves előkészítő munka eredményeképpen 2007-ben alakult meg az eszéki Josip Juraj Strossmayer Tudományegyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéke, melynek az első tanszékvezetője Dr. Lábadi Károly volt (Kriják, 2017). Ma hét főállású oktató dolgozik a tanszéken, a tanszékvezető Prof. Dr. Lábadi Zsombor (Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski Fakultet, Katedra za mađarski jezik i književnost, n.d.).

A Horvátországi Magyar Tudományos és Művészeti Társaság hatvanöt tudományos fokkalal rendelkező alapító tag kezdeményezésére jött létre Zágrábban, 1996-ban (Lábadi, 2008). A két ország elsősorban bölcsész és társadalomtudós kutatóinak határokon átívelő együttműködését erősítő Társaság az MTA által koordinált Kárpát-medencei Magyar Tudományos Műhelyek Hálózatának tagja. Célja mindenekelőtt a horvát-magyar irodalmi, képzőművészeti, művelődéstörténeti kapcsolatok feltárása, különös tekintettel Zrínyi Miklós életművére. Tevékenységének fókuszában elsősorban kétnyelvű tudományos konferenciák szervezése és tanulmánykötetek kiadása, valamint a tudományos kapcsolatok fejlesztése áll (Lábadi, 2008; Društvo mađarskih znanstvenika i umjetnika u Hrvatskoj, n.d.).

Az országos intézmények sorában két, a horvátországi magyar kulturális élet alakításában szerepet játszó szakmai hivatásrendi szervezet is megemlíthető. A Horvátországi Magyar Pedagógusok Fóruma (2001) a magyar tannyelvű közoktatási intézmények oktatóinak támogatását, munkájuk koordinálását tűzte ki céljául, melyet továbbképzések, va-

lamint a tanulók számára hirdetett táborok, vetélkedők és más ifjúsági programok szervezésével valósít meg. Ugyanitt említendő a Horvátországi Magyar Újságírók Szövetsége (2002), mely a magyar nyelvű nyomtatott és elektronikus sajtó munkatársait tömöríti. Mindkét szervezet a HMDK keretei között működik, eszéki központtal (Horvátországi Magyarok Demokratikus Közössége, n.d.).

A horvátországi magyar kultúregyesületek közül hagyományai, taglétszáma és jelentősége alapján egyaránt ki kell emelni az Ady Endre Magyar Kultúrkört, melyet eredetileg Zágrábi Magyar Egyetemi Hallgatók Kultúregyesülete néven alapítottak a horvát fővárosban élő magyar értelmiségiek illetve a zágrábi egyetemen tanuló, Jugoszlávia különböző vidékeiről származó magyar diákok 1932-ben. Mai nevét 1954 óta viseli. A honlapján szereplő információk szerint ezernél több sikeresen teljesített program, 17 kiadott könyv és 350 aktív tag jelzi az egyesület mérlegét. Az Ady Kör tevékenysége az alapszabály szerint Zágráb főváros és Zágráb megye területére terjed ki, más horvátországi illetve anyaországi kulturális intézményekkel való együttműködése révén a szervezet kisugárzása azonban ezt jóval meghaladja. Irodalmi események, megemlékezések szervezésével a Kultúrkör Magyar Nyelv és Kultúra Műhelye foglalkozik. A további szakcsoportok között színjátészó, citera, néptánc, asztalitenisz, valamint a Magyar Tribün tudományos szakcsoport egyaránt megtalálható, melyet vegyeskar és fiatalokból álló zenekar, az Ady bend egészít ki (Ady Endre Kultúrkör, n.d.).

Drávaszögi kulturális szervezetek

A Drávaszög számos kistelepülésén már a dualizmus korában is működött olvasóköri, ezek azonban a történelem hányattatásai során előbb-utóbb megszűntek. A fennmaradt egyesületi alapszabályok a Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Vármegyei Levéltárában találhatók (MNL BaML: IV. 434. a.). A dél-baranyai magyar irodalmi és kulturális élet szervezésének legfőbb helyi szervei ma is az egyesületek, melyek a Horvát Köztársaság alkotmánya és a vonatkozó egyéb jogszabályok értelmében szabadon fejthetik ki a tevékenységüket. A szerb megszállás alól felszabadult dél-baranyai területeken az 1990-es évek végétől napjainkig közel harminc magyar kultúregyesület alakult, illetve alakult újjá. Számos drávaszögi egyesület viseli a magyar irodalom valamely nagy alakjának nevét, ami a nemzeti identitás és a nemzeti irodalmi kánon között továbbra is fennálló szoros összefüggésre utalhat. Annál is inkább, hiszen más személyek (művészek, tudósok, államférfiak) nem szerepelnek a névadók között. A nemzeti klasszikusok közötti 'erősorrendet' jelezheti, hogy Petőfi Sándor nevét három, míg Arany János, Jókai Mór és József Attila nevét egy-egy kultúregyesület viseli a térségben (Horvátországi Magyarok Demokratikus Közössége, n.d.; Civilek.hu, n.d.; Općina Kneževi Vinogradi, n.d.).

Folyóiratok

A jugoszláv időkben Horvátország meghatározó magyar nyelvű politikai-közéleti lapja a *Magyar Képes Újság* (1952–1995) volt, mely a Horvátországi Magyarok Szövetsége szerkesztésében kéthetente 4500-5000 példányban jelent meg. A lap szerkesztősége eleinte Zágrábban majd 1971-től Eszéken működött. A 80-as években Tausz Imre főszerkesztő vezetésével hetilappá alakult, majd Csörgits József vette át a lap irányítását. A délszláv

háború kitörése után a *Képes Újság* megjelenése rendszertelenné vált, majd a horvát állam támogatásának megszűnésével végképp ellehetetlenült (Molnár Ljubić, 2014; Kriják, 2017).

Az *Új Magyar Képes Újság* (1996-) a régi lap utódaként négy munkatárssal kezdte meg a működését. A régi-új hetilap eleinte 20 majd 28 oldal terjedelemben, a HMDK kiadásában jelenik meg. A 2014-től heti 1200 példányban nyomtatott újságnak ekkoriban 300 előfizetője volt, melyből 50 külföldi, honlapjának napi átlagos látogatottsága pedig 400 olvasó volt (Kriják, 2017). 2014-től Micheli Tünde a lap főszerkesztője, a 15 fős szerkesztőség pedig Bellyén működik (*Új Magyar Képes Újság*, n.d.). A közéleti lap kiadását horvát részről a Nemzeti Kisebbségi Tanács valamint az Elektronikus Média Ügynökség (Agencija za Elektroničke Medije) és Az Elektronikus Média Pluralizmusát és Sokszínűségét Ösztönző Alap (Fonda za poticanje pluralizma i raznovrsnosti elektroničkih medija) finanszírozza, míg a magyar állam részéről a Bethlen Gábor Alap támogatásában részesül.

A horvátországi magyarság máig legjelentősebb lapjának számító *Új Magyar Képes Újság* havonta négy vagy öt alkalommal jelenik meg, cikkei a hetilap hírportálként szolgáló honlapján is elérhetők. A 2024. év májusa és szeptembere közötti időszakban összesen huszonnégy száma látott napvilágot, melyekben a horvátországi magyar közélet, politika, gazdaság, oktatás, hitélet kérdései mellett a helyi magyar közösségek kulturális élete is kiemelt fontossággal jelenik meg. Májusban a lapban közölt hatvan cikk fele, júniusban 59-ből 27, júliusban 34-ből 19, augusztusban 65-ből 26, szeptemberben pedig 76-ból 29 cikk volt kulturális vonatkozású. Ezek többsége a népi kultúrához kapcsolódó hagyományőrző tevékenységekkel (népzene, néptánc, népdalkör) foglalkozott, illetve a helyi hagyományokra épülő közösségi eseményekről (magyar napok, bálók, táncház, gasztro-nómiai fesztiválok) adott hírt. A lapban ugyanakkor az irodalmi vonatkozású események is megjelentek. Májusban az eszéki Magyar Központ irodalmi pályázatának eredményhirdetéséről jelent meg riport, melyben a cikkszerző az ötletgazdák egyikét, Samu-Koncsos Kinga magyartanárt szólaltatta meg (Molnár, 2024. május 3.). A lap ezen kívül beszámolt az eszéki egyetem magyar tanszéke és más szervezetek együttműködésében színpadra állított kétnyelvű Pilinszky-estről (Tatai, 2024. május 9.), tudósított a Kisebbségi Tanács zágrábi Jókai-szobornál az író halálának 120. évfordulóján tartott megemlékezéséről (Molnár, 2024. május 9.), valamint a Horvátországi Magyar Pedagógusok Fóruma által szervezett pélmonostori Merki Ferenc Anyanyelvápoló Szemle eredményeiről is hírt adott (Tatai, 2024. május 31.). Június-júliusban a *Képes Újság* a lap alapításának 25 éves jubileumára hirdetett novellapályázatról (Micheli, 2024. június 27.) illetve annak eredményhirdetéséről (Micheli, 2024. július 18.) számolt be egy-egy cikkben. Utóbbi hónapban a *Képes Újság* szerkesztőségének gyermeklapja, a *Barkóca* idei kisújságíró-táboráról is riportot közölt (Racsmány, 2024. július 29.), illetve egy hagyományteremtőnek szánt kezdeményezésről, a Juhász Anna és Tatai Igor által szervezett csúzai Szabadég költőtalálkozóról is tudósította az olvasókat (F. A., 2024. július 18; Racsmány, 2024. július 22.). Ez utóbbi eseményről videorportot is közölt a Szlavón Televízió *Drávatáj* magazinműsora, ami az *Új Magyar Képes Újság* online felületén azonos címen elérhető. Augusztusban egy Horvátországon kívüli eseményről, a Kölcsey Ferenc születésének 234. évfordulója

alkalmából tartott sződemeteri (Románia) megemlékezésről tudósító MTI-hírt idézte önálló cikkben a *Képes Újság* (MTI, 2024. augusztus 16.). Szeptemberben pedig Tóth Péter Lóránt Darázson tartott pódiumműsoráról („*Lélek vagyok. Élni szeretnék!*”) számolt be a lap (Tatai, 2024. szeptember 19.). A kunszentmiklósi „versvándor” 2019-ben gyalog járta végig Radnóti Miklós és munkaszolgálatos társainak utolsó útját a szerbiai Bortól kivégzésük helyszínéig, a Győr melletti Abdáig, így tisztelve a nagy költő és mártírtársainak emléke előtt. Idén, Radnóti halálának 80. évfordulóján pedig újból útra kelt, hogy a Kárpát-medencét bejárva húsz különböző településen, köztük Darázson adja elő verses műsorát.

2. táblázat: Az *Új Magyar Képes Újság* kulturális eseményekről beszámoló cikkeinek tárgy szerinti megoszlása (2024. május 3 – szeptember 26.)

	2024. május	2024. június	2024. július	2024. augusztus	2024. szeptember	Összesen:
népi kultúra, hagyomány- őrzés, gaszt- ronómia	30	27	19	14	22	112
irodalom	4	1	3	1	1	10
koncert, ze- nei rendez- vény	2	0	1	2	3	8
képzőművé- szet	1	2	0	2	0	5
színhátság	0	1	0	3	0	4
történelmi megemléke- zés	0	3	0	4	1	8
egyéb	1	0	0	0	2	3

Forrás: a szerző saját szerkesztése

A HMDK kiadásában ma további két periodika jelenik meg: a már említett *Barkóca* című gyermeklap, mely kisújságíró-táborát 2000 óta minden nyáron megszervezi, ahol az általános iskolás korosztály tagjai játékos formában ismerkedhetnek az újságírás rejtelmeivel. Az 1993 óta megjelenő *Rovátkák* Lábadi Károly szerkesztésében (1993–2000) helytörténeti, néprajzi, demográfiai témájú tanulmányokat közlő évkönyvként indult (Lábadi, 2008). A ma Dobsai Gabriela irodalomtörténész, eszéki egyetemi oktató által szerkesztett, immáron évente négy alkalommal, mintegy 100 oldal terjedelemben megjelenő kiadvány „*Horvátországi magyar kulturális és tudományos folyóirat*”-ként határozza meg magát, az irodalomra és a művészetekre helyezve a hangsúlyt (Dobsai, 2022, p. 3). Célja mindenekelőtt a horvátországi magyar írók, költők, irodalmárok műveinek közlése, de anyaországi szerzők írásainak is helyt ad az egyes számaiban.

A 2000-es évek elején a *Képes Újság* mellett egy másik hetilapja is volt a horvátországi magyarságnak, a Magyar Egyesületek Szövetsége által Pélmonostoron kiadott *Horvátországi Magyar Napló*, mely hosszabb ideig a zágrábi Kisebbségi Tanács támogatását is élvezte, 2014 után azonban megszűnt.

Elektronikus média

Elmondható, hogy a földfelszíni sugárzású analóg médiumokhoz való hozzáférés terén a legszerényebbek a horvátországi magyarság lehetőségei. A Horvát Rádió eszéki stúdiójából már 1945 óta sugároznak magyar nyelvű adást, így az eszéki szerkesztőség jelentős múlttal rendelkezik, napjainkban azonban mindössze napi 15 perc a magyar nyelvű adás időtartama (Kriják, 2017). A Baranya Rádió hetente kétszer fél-félórás magyar adást sugároz, ami azonban nem közszolgálati. A Szlavón Televízió, egy félig önkormányzati fenntartású, félig kereskedelmi regionális csatorna 2002 óta kéthetente szombatonként 18.30-tól sugározza a *Drávatáj* című félórás kulturális magazinműsort, melyben időnként irodalmi, művészeti események bemutatása is helyet kap. A műsort a Drávatáj Stúdió készíti, így nem közszolgálati jellegű. Fennmaradását a Kisebbségi Tanács illetve anyaországi források biztosítják (Kriják, 2017).

Könyvkiadók

A jugoszláv időkben a Troszt Sándor szerkesztésében kiadott HMSZ évkönyvek (1979 és 1990 között 9 + 1 összevont kötet) jelentették az egyetlen helyi kiadványsorozatot, melyben a horvátországi magyar szerzők helytörténeti, néprajzi publikációikat elhelyezhették. A 90-es években a budapesti Drávaszög Alapítvány jelentetett meg helyi vonatkozású kiadványokat, az első horvátországi magyar könyvkiadó, a HunCro Lap- és Nyomdaipari Kft. megalakulására azonban 1996-ig várni kellett (Lábadi, 2008).

Az eszéki központú vállalkozás, mely 2010-től a HunCro Médiaközpont Kft. nevet viselte, a HMDK-hoz kapcsolódott, és a kétezres évek során évente átlagosan 3-4 könyvet adott ki (Molnár Ljubić, 2014), jellemzően a Horvát Köztársaság Kisebbségi Tanácsának támogatásával valamint magyarországi pályázati források felhasználásával. Kiadványaik többsége helytörténeti, néprajzi témájú volt, de a drávaszögi írók munkái is szerepeltek a HunCro kínálatában. Emellett 2014-ig kiadóként jegyezte az *Új Magyar Képes Újságot* és testvérkiadványait (*Horvátországi Magyarság*, *Barkóca*, *Rovátkák*) is, a horvátországi jogi szabályozás változása miatt azonban ekkor a HMDK a saját nevére vette a kiadásukat, a vállalatot pedig felszámolta (Kriják, 2017). A HunCro néhány fontosabb szépirodalmi vonatkozású kiadványa: Katona Imre: *Lábánál holdvilág, fejénél napsugár... Drávaszögi és szlavóniai magyar folklór: Tanulmányok, esszék* (1996); Lijerka Damjanov-Pintar: *Szálak múltunk szötteiből: Családi krónika* (1997); Baranyai Júlia: *Vízbe vesző nyomokon* (Hasonmás kiadás, 2004), Forum Kiadó–HunCro; Segota Márta: *Csúzai anekdoták és életképek* (2006); Kontra Ferenc: *Drávaszögi kereszttek* (2008), Életjel–HunCro–Magyar Napló; Uő: *Horvátország magyar irodalma: A kezdetektől napjainkig* (2011); Heic Beáta: *Szívem hangjai* (2009); Herceg János: *Leányvári levelek* (2009).

A Horvátország függetlenné válása utáni években a zágrábi székhelyű Horvátországi Magyar Tudományos és Művészeti Társaság volt a másik fontos intézmény, mely – többek

között – kiadói tevékenységet is folytatott. Kétnyelvű nemzetközi konferenciáik anyagát több kötetben publikálták. A legfontosabbak: *Horvátország/Magyarország: Évszázados irodalmi és képzőművészeti kapcsolatok* (Damjanov, 1995); *Horvátország/Magyarország/Európa: Évszázados képzőművészeti kapcsolatok* (Damjanov, 2000); *Zrínyi és Európa 1–2.* (Damjanov, 2000; 2003). Mindezek mellett Dunai N. János író, újságíró-szerkesztő szociografikus memoárkötetei is a Társaság kiadásában jelentek meg: *Szülőföldem, a Dráva völgye* (1999), Horvátországi Magyar Tudományos és Művészeti Társaság–Magyar Egyesületek Szövetsége; *Megmaradni* (2004), Horvátországi Magyar Tudományos és Művészeti Társaság.

Összegzés: irodalom és közösség viszonyának új lehetőségei a digitalizáció korában

Molnár Ljubić Mónika megállapításáról elmondható, hogy a nemzeti kisebbségek sajtótermékein túl a kisebbségi irodalmak egészére érvényes lehet:

„A kisebbségi sajtó olvasója egy közösséghez tartozik, általa is erősíti az identitását. Előnybe az anyanyelvi oktatással szemben az, hogy hosszabb távon tud küzdeni az asszimilációval. Másképpen fogalmazva: egy kisebbségi lap akkor is működhet, amikor már az összes magyar iskola bezárt.” (Molnár Ljubić, 2014, p. 44.)

Az anyanyelvi irodalom identitásközvetítő és -megerősítő funkcióját jelzi, hogy felelős a nemzeti identitáshoz kapcsolt szimbolikus tartalmak, közösségi értékek és a sztenderdizált nemzeti nyelv elterjesztéséért, ezáltal pedig a közösséghez tartozás meghatározója. *„Heidegger a nyelvet a lét házának (»das Haus des Seins«) nevezte. A magyar nyelv és a magyar nyelven szóló irodalom a magyar lét háza”* – írja Görömbei András (2000, p. 10.).

Az anyanyelvi irodalom műveivel folytatott kommunikáció akár egy életen át biztosíthatja olvasóinak nemzeti közösségi szocializációját. A horvátországi magyarság körében növekvő anyanyelv-vesztés folyamata épp ezért különösen aggasztó jelenség. A helyzet ugyanakkor lehetőséget is hordoz magában, hiszen okkal feltételezhető, hogy a magyar identitásukhoz (még) ragaszkodó, de már nem magyar anyanyelvű csoportok körében nagyobb igény mutatkozna a magyar nyelvű művelődés lehetőségei iránt, ha azok hatékonyabban igazodnának változó igényeikhez. Az irodalmi kommunikáció sikere már manapság is egyre inkább annak a függvénye, hogy az üzenetek kódolását sikerül-e egyrészt a többnyelvűvé váló kulturális tér, másrészt a digitalizáció és a „másodlagos szóbeliség” (Ong, 1982) változó feltételeihez alkalmazni. Ez pedig a jelenlegi irodalmi-kulturális intézményrendszert, illetve annak működését is jelentősen érinti.

A változás szükségességét indokolhatja, hogy a határon túli (ezen belül a horvátországi) magyarság nyelvi bezártságából illetve az anyaországi irodalmi/kulturális mezőtől való elzártságából eredő számos krónikus jellegű problémája meghaladható lenne a kulturális tartalmak online formában való – lehetőség szerint többnyelvű – hozzáférhetővé tétele révén. Másrészt, a határon túli magyarság tartalékát jelentő mai tízen- és huszonevűs, „Z”, illetve „alfa” generációhoz sorolt (Komár, 2017) fiatalok megszólítása, a magyar irodalom üzeneteinek célba juttatása eleve kudarcra ítélt vállalkozásnak bizonyulna a digitális csatornák (mindenekelőtt a közösségi média) felhasználása nélkül. Néhány ezzel kapcsolatos javaslat megfogalmazásával zárom tanulmányomat.

A horvátországi magyarság 19–20. századi irodalmában számos olyan mű található, mely sokak számára ma is lebilincselő olvasmányt jelenthet (pl. Ács Gedeon naplói, Újlaki Kornél Dezső novellái, Baranyai Júlia esszéi, Dunai N. János emlékezései) – számos ezek közül a Kontra Ferenc által szerkesztett kötetnek köszönhetően vált hozzáférhetővé (Kontra, 2011). E művekből, valamint kortárs drávaszögi írók-költők alkotásaiból a helyi színtársulatok tagjainak felolvasásában hangoskönyv jellegű digitális feldolgozások készülnének, melyek a népszerű videomegosztó oldalakra feltöltve határokon átívelő széles közönséghez juthatnának el. A horvátországi közoktatásban tanító magyartanárok pedig óráik tanmenetébe is be tudnák illeszteni őket.

Mindenképpen indokolt lenne az analóg, földfelszíni magyar nyelvű műsorszórás lehetőségeinek bővítése, különösen az idősebb korosztályhoz tartozó, szórványban élő magyar lakosság elérése érdekében – de a hangsúlyt a magyar kisebbségi szerkesztőségeknek nyilvánvalóan a világ bármely pontjáról elvileg korlátlanul elérhető digitális tartalmak előállítására kell helyezniük. Az irodalom és a művészetek fiatal alkotóit a saját nyelvükön megszólaltató podcast műsorok jó eséllyel kelthetnének érdeklődést kortársaik körében.

Végül, az anyanyelv-művelés és az anyanyelvi irodalmi műveltség széles körű terjesztése aligha lehet sikeres az irodalmi élet 'csúcshintézményeinek' aktív részvétele nélkül. A horvátországi magyar irodalom ilyen alapintézménye az eszéki J. J. Strossmayer Tudományegyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéke. A Tanszék ugyan rendelkezik magyar nyelvű közösségi médiafelülettel (Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, Eszék, n.d.), mégis hiányosságnak tűnhet, hogy nincs önálló, magyar nyelven is elérhető internetes honlapja, ahol a tanszéki élet főbb eseményei és a munkatársak időszakos kutatásai felől tájékozódhatna a Kárpát-medence szélesebb szakmai közönsége.

Izgalmas és ambiciózus kezdeményezésnek tűnik a HMDK által kiadott *Rovátkák* megújulása, melynek során évkönyvből valódi, tematikájával az össz-magyarságot és a magyar irodalom iránt érdeklődő horvát anyanyelvű olvasókat is megszólító irodalmi-kulturális folyóirattá alakul a kiadvány. Jelenleg azonban nagyon hiányzik a kevés példányban megjelenő és az anyaországi irodalmi nyilvánosságba csak alig-alig eljutó nyomtatott füzet mögül egy saját honlap, ahol a korábbi számok tartalma is visszakereshető lenne, illetve amely a folyóirat körüli szellemi műhely kialakításában is fontos szerepet játszhatna.

Ma már egyre több jel mutat arra, hogy a digitális kommunikáció egyre szélesebb körben hozzáférhető globális eszközei: a közösségi média, a tartalommegosztó felületek és más online platformok egyszersmind a lokális identitások erősítését is szolgálhatják, hiszen a kibertér által fizikai korlátai közül kimozdított online tartalomfogyasztó azonosulásának nincsenek többé földrajzi akadályai. Stuart Hall szavaival:

„A 'globális' hatásával együtt érdeklődés mutatkozik a 'lokális' iránt. [...] Ahelyett tehát, hogy úgy gondolnánk, hogy a globális helyettesíteni fogja a helyit, sokkal pontosabb lenne azt mondani, hogy új munkamegosztás jön létre a globális és a helyi között. A 'helyit' persze nem kell összekeverni a régebbi identitásokkal, amelyek szilárdan gyökereznek jól behatárolt vidékekben. Mindez inkább a globalizáció logikáján belül működik. Mindazonáltal való-

színűtlennek tűnik, hogy a globalizáció egyszerűen lerombolja a nemzeti identitásokat. Sokkal valószínűbb, hogy új 'globális' és új 'helyi' azonosulásokat fog párhuzamosan létrehozni.” (Hall, 1997, p. 79)

A világháló korában az otthontól távol is megélhetővé válik a helyi illetve regionális identitás: Budapesten, Münchenben és New Yorkban is megmaradhat valaki drávaszögi magyarnak. Ha a magyar nyelvű irodalmi-kulturális mezők szereplői élni tudnak a kínálatkozó lehetőségekkel, akkor van rá esély, hogy a kibertérben megvalósuljon az Illyés Gyula által megálmodott „Haza, a magasban”.

Irodalomjegyzék

- Ady Endre Kultúrkör. (n.d.). *Főoldal*. <https://www.adyendre.hr/hu/> Letöltés dátuma: 2024. augusztus 12.
- Balajthy, Á., Bódi, K. & Szirák, P. (2021). *A kortárs magyar irodalom*. Debreceni Egyetemi Kiadó.
- Baranyai, J. (2004). *Vízbe vesző nyomokon*. Forum Kiadó–HunCro.
- Bori, I. (1975). *Irodalmunk évszázadai*. Forum.
- Bourdieu, P. (2003). Alapelvek a kulturális alkotások szociológiájához. In Wessely A. (szerk.), *A kultúra szociológiája* (pp. 174-185). Osiris–Láthatatlan Kollégium.
- Butlin, R. (1990). Történeti földrajz, regionális identitás és kulturális régiók összehasonlító elemzése. *Tér és Társadalom*, 4(3-4), 1-11.
- Civilek.hu. (n.d.). *Civil szervezetek*. <https://www.civilek.hu/civil-szervezetek/?country=hr&goal=cel01&search> Letöltés dátuma: 2024. augusztus 12.
- Damjanov, J. (szerk.) (1995). *Horvátország–Magyarország: Évszázados irodalmi és képzőművészeti kapcsolatok*. Horvát Irodalmárok Társasága.
- Damjanov, J. (szerk.) (2000). *Horvátország–Magyarország–Európa: Évszázados képzőművészeti kapcsolatok*. Horvátországi Magyar Tudományos és Művészeti Társaság.
- Damjanov, J. (szerk.) (2000). *Zrínyi és Európa I.* Horvátországi Magyar Tudományos és Művészeti Társaság.
- Damjanov, J. (szerk.) (2003). *Zrínyi és Európa II.* Horvátországi Magyar Tudományos és Művészeti Társaság.
- Damjanov-Pintar, L. (1997). *Szálak múltunk szőtteiből: Családi krónika*. HunCro.
- Dobsai, G. (2022). Új év, új lehetőségek és kihívások. *Rovátkák*, 20(1), 3-4.
- Društvo mađarskih znanstvenika i umjetnika u Hrvatskoj. (n.d.). *Izdavaštvo*. <https://www.dmzuh.hr/izdavastvo/> Letöltés dátuma: 2024. augusztus 12.
- Dunai, N. J. (1999). *Szülőföldem, a Drávaszög*. Horvátországi Magyar Tudományos és Művészeti Társaság–Magyar Egyesületek Szövetsége.
- Dunai, N. J. (2004). *Megmaradni*. Horvátországi Magyar Tudományos és Művészeti Társaság.
- F. A. (2024. július 18.). Az első Szabadég: költők. 1. találkozója Csúzá. *Új Magyar Képes Újság*. <https://kepessujag.com/az-elso-szabadeg-koltok-1-talalkozoja-csuzan/>
- Görömbei, A. (2000). A kisebbségi magyarság és irodalma az ezredvégen. In Bitskey I. & Görömbei A. (szerk.), *Nemzetiségi magyar irodalmak az ezredvégen* (pp. 7-28). Kossuth Egyetemi Kiadó.
- Hall, S. (1997). A kulturális identitásról. In Feischmidt M. (szerk.), *Multikulturalizmus* (pp. 60-85). Osiris–Láthatatlan Kollégium.
- Heic, B. (2009). *Szívem hangjai*. HunCro.
- Herceg, J. (2009). *Leányvári levelek*. HunCro.
- Horvátországi Magyarok Demokratikus Közössége. (n.d.). *A HMDK tagszervezetei*. <https://hmdk.hr/a-hmdk-tagszervezetei/> Letöltés dátuma: 2024. augusztus 12.
- Horvátországi Magyar Oktatási és Művelődési Központ. (n.d. a). *A könyvtárról*. <https://pkcmknjiznica.wordpress.com/o-knjiznici/a-konytarrol/> Letöltés dátuma: 2024. augusztus 12.

- Horvátországi Magyar Oktatási és Művelődési Központ. (n.d. b). *KÉP/ÍRÁS*. <https://pkcmknjiznica.wordpress.com/aktivnosti-tevekenysegek/kep-iras/> Letöltés dátuma: 2024. augusztus 12.
- Illyés, Gy. (1971). Hidas Antal és a többiek. In Illyés Gy., *Hajszálgyökerek* (pp. 267-272). Szépirodalmi Könyvkiadó.
- Katona, I. (1996). *Lábánál holdvilág, fejénél napsugár... Drávaszögi és szlavóniai magyar folklór: Tanulmányok, esszék*. HunCro.
- Komár, Z. (2017). Generációelméletek. *Új Köznevelés*, 73(8-9), 14-16.
- Kontra, F. (2008). *Drávaszögi kereszték*. Életjel–HunCro–Magyar Napló.
- Kontra, F. (2011). *Horvátország magyar irodalma: A kezdetektől napjainkig*. HunCro.
- Kosztolányi, D. (1940). *Összegyűjtött versei*. Révai.
- Kriják, K. (2017). A horvátországi magyar média helyzete. In Apró I. (szerk.), *Határon túli magyar médiumok 2016* (pp. 207-219). Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság Médiatanács Médiatudományi Intézete.
- Lábadi, K. (1994). *Istennek hajlékai a Drávaszögben*. Ráday Gyűjtemény.
- Lábadi, K. (2008). *Élet a háború után: Etnikai, néprajzi és kulturális jelenségek a horvátországi magyarság körében az 1991-es déli szláv háború után*. Munkabeszámoló, OTKA. http://real.mtak.hu/1349/1/46235_ZJ1.pdf Letöltés dátuma: 2024. július 27.
- Lábadi, K. (2012). *Egyházak Alsó-Baranyában és Szlavóniában*. HunCro.
- Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, Eszék. (n.d.). *Honlap* [Facebook oldal]. Facebook. <https://www.facebook.com/magyartanszekeszek> Letöltés dátuma: 2024. szeptember 22.
- Mák, F. (1997). Magyarok Horvátországban. *Magyar Kisebbség*, 3(3-4), 258-278.
- Micheli, T. (2024. június 27.). Novellapályázat: a bírálóbizottság dolgozik, hamarosan kihirdethetik a nyerteseket. *Új Magyar Képes Újság*. <https://kepesujsag.com/novellapalyazat-a-biralobizottsag-dolgozik-hamarosan-kihirdethetik-a-nyerteseket/>
- Micheli, T. (2024. július 18.). Novellapályázat: döntött a bírálóbizottság, megvannak a nyertesek. *Új Magyar Képes Újság*. <https://kepesujsag.com/novellapalyazat-dontott-a-biralobizottsag-megvannak-a-nyertesek/>
- Molnár, M. (2024. május 3.). KÉP/ÍRÁS: klasszikus festmények a diákok szavaival. *Új Magyar Képes Újság*. <https://kepesujsag.com/kep-iras-klasszikus-festmenyek-a-diakok-szavaival/>
- Molnár, M. (2024. május 9.). Koszorúzás a zágrábi Jókai-szobornál, majd családi nap. *Új Magyar Képes Újság*. <https://kepesujsag.com/koszoruzas-a-zagrabi-jokai-szobornal-majd-csaladi-nap/>
- Molnár Ljubić, M. (2014). A horvátországi magyar sajtó és a „Képes Újság”. In Gasparics J. & Ruda G. (szerk.), *Drávaszög és Szlavónia: Adalékok a horvátországi magyarok nyelvéhez és kultúrájához* (pp. 44-52). Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület.
- MTI. (2024. augusztus 16.). Kölcsy Ferenc születésének 234. évfordulója alkalmából tartottak megemlékezést. *Új Magyar Képes Újság*. <https://kepesujsag.com/kolcsey-ferenc-szuletésének-234-evforduloja-alkalmabol-tartottak-megemlekezeset/>
- Ong, W. J. (1982). *Orality and Literacy: The Technologizing of the World*. Methuen.
- Općina Kneževi Vinogradi. (n.d.). *Kultúra*. <https://knezevi-vinogradi.hr/hu/kultura/> Letöltés dátuma: 2024. augusztus 12.
- Racsmány, D. (2024. július 22.). Szabadég címmel megtartották a költők első találkozóját Csúzá. *Új Magyar Képes Újság*. <https://kepesujsag.com/szabadeg-cim-mel-megtartottak-a-koltok-elso-talalkozojat-csuzan/>
- Racsmány, D. (2024. július 29.). Barkóca kisújságíró-tábort tartottak Kopácson. *Új Magyar Képes Újság*. <https://kepesujsag.com/barkoca-kisujsgagiro-tabort-tartottak-kopacson/>
- Republika Hrvatska Državni zavod za statistiku. (n.d.). *Results*. <https://dzs.gov.hr/u-fokusu/popis-2021/popisni-upitnik/english/results/1501> Letöltés dátuma: 2024. augusztus 7.
- Segota, M. (2006). *Csúzai anekdoták és életképek*. HunCro.

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski Fakultet. (n.d.). *Katedra za mađarski jezik i književnost*. <https://www.ffos.unios.hr/katedra-za-madarski-jezik-i-knjizevnost/> Letöltés dátuma: 2024. augusztus 12.

Szerb, A. (n.d.). *Magyar irodalomtörténet*. Magvető.

Tatai, I. (2024. május 9.). Pilinszky-est Eszéken: „Az ember itt kevés a szeretetre”. *Új Magyar Képes Újság*. <https://kepesujsag.com/pilinszky-est-eszeken-az-ember-itt-keves-a-szeretetre/>

Tatai, I. (2024. május 31.) Anyanyelvapolók szemléje Pélmónostoron. *Új Magyar Képes Újság*. <https://kepesujsag.com/anyanyelvapolok-szemleje-pelmonostoron/>

Tatai, I. (2024. szeptember 19.). Radnóti útján, a békéért. *Új Magyar Képes Újság*. <https://kepesujsag.com/radnoti-utjan-a-bekeert/>

Thimár, A. (2001). „A társaság állapotja”: Egy irodalmi intézménytörténeti adatbázis megtervezésének tanulságai. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 105(1-2), 90-106.

Levéltári forrás

Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Vármegyei Levéltára (MNL BaML): IV. 434. a. Baranya vármegye egyesületi alapszabályainak levéltári gyűjteménye 1868-1949.